

بررسی آثار موجود در کتابشناسی ملی ایران درباره زنان

مرضیه هدایت^۱

چکیده

در پژوهش حاضر تلاش شده تا وضعیت آثار موجود در کتابشناسی ملی ایران درباره زنان بررسی شود. این پژوهش از جنبه‌های دوره زمانی، تعداد و پراکندگی موضوعی، زبان، نوع نگارش (تألیف ترجمه گردآوری) و جنسیت پدیدآورندگان، این آثار را بررسی می‌کند. نتایج بررسی نشان می‌دهد که تعداد آثار درباره زنان در دوره پس از انقلاب اسلامی ۵۵ برابر آثار مذکور در دوره پیش از انقلاب است. آثار فارسی بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده و نیز بیشترین تعداد چاپ اولند. تعداد آثار تألیفی ۱/۷ برابر آثار ترجمه‌ای است و مردان بیش از زنان به موضوع مورد بحث پرداخته‌اند. قدیمی‌ترین کتاب موجود درباره زنان در این پایگاه اطلاعاتی به زبان عربی است که در مصر در ۱۲۹۱ ش. چاپ شده است.

کلیدواژه‌ها

زنان، پراکندگی موضوعی، زبان، تألیف ترجمه، جنسیت کتابشناسی ملی

مقدمه

یکی از وظایف مهم کتابخانه ملی گردآوری، تهیه و حفظ همه آثار منتشر شده در کشور است، افزون بر آن براساس قانون مصوب جلسه ۲۰۵ مورخ ۱۳۶۹/۱۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، دو نسخه از همه آثار منتشر شده در ایران باید در اختیار کتابخانه ملی قرار گیرد. با توجه به این دو نکته پژوهشگران، محققان و علاقه‌مندان انتظار دارند مجموعه کتاب‌های کتابخانه ملی برآورنده نیاز

آنها باشد تا با اتکاء به آن بتوانند: (۱) خلاءها را بشناسند و برای رفع آنها بکوشند. (۲) آثار تکراری تهیه نشود، و (۳) با تهیه آثار نو و اصیل، گامی در جهت ارتقای فرهنگی جامعه بردارند.

اطلاع‌رسانی به موقع و در دسترس قرار دادن پژوهش‌های علمی و تازه‌ترین اطلاعات درباره آثار منتشر شده باعث جلوگیری از اتلاف وقت پژوهشگران می‌شود.

۱. آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان کدام دوره زمانی را دربر می‌گیرد؟
۲. پراکندگی موضوعی آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر اساس رده‌بندی دیویی چگونه است؟
۳. آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر مبنای زبان چگونه توزیع شده‌اند؟
۴. نوبت چاپ آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان چگونه است؟
۵. وضعیت آثار موجود در کتابشناسی ملی از نظر نوع نگارش (تألیف، ترجمه، گردآوری) چگونه است؟
۶. چند اثر موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان توسط مردان و چند اثر توسط زنان یا نبالگان‌ها تألیف و ترجمه شده‌اند؟

روش و جامعه پژوهش

روش پژوهش پیمایشی با رویکرد توصیفی و تکنیک تحلیل محتواست. برای انجام این پژوهش از پایگاه اطلاعاتی کتابشناسی ملی بهره گرفته شد که شامل همه آثار فهرست شده اعم از کتاب، پایان‌نامه و نوارهای رسیده به کتابخانه ملی است. تعداد آثار مرتبط با موضوع بررسی ۱,۲۰۳ عنوان است که از این تعداد، ۱,۱۹۸ عنوان کتاب، ۴ عنوان پایان‌نامه و یک عنوان نوار است. به دلیل کم بودن تعداد پایان‌نامه‌ها و نوار در مقایسه با کتاب، آنها از جامعه پژوهش حذف شدند و به این ترتیب جامعه مورد مطالعه ۱,۱۹۸ عنوان کتاب را شامل می‌شود و چون بررسی کل جامعه در نظر بوده است، نمونه‌گیری انجام نشد.

پیشینه تحقیق

مقالات و پایان‌نامه‌های بسیاری درباره زنان وجود دارد ولی مواردی که به بررسی محتوایی آثار درباره زنان پرداخته باشند، مشاهده نشد. آزما در پایان‌نامه خود با عنوان بررسی محتوای موضوعی کتاب‌های داستانی نویسندگان زن ایرانی در ایران (۱۳۷۶-۱۳۵۸) با استفاده از روش تحلیل محتوا به بررسی ۱۶۲ داستان در قالب ۴۶ کتاب از ۲۰ نویسنده پرداخته است. نتایج حاصل از بررسی بیانگر این است که ۴۷٪ درصد از آثار (بیشترین) به مسائل مربوط به زنان پرداخته‌اند و پس از آن موضوع‌های عاطفی

برای برداشتن گامی در این جهت مجموعه کتاب‌های رسیده به کتابخانه ملی ایران که درباره زنان بود، بررسی شد. در پژوهش حاضر همه کتاب‌های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بررسی شده‌اند. محدوده زمانی این آثار دو دوره پیش از انقلاب اسلامی (۱۲۹۰-۱۳۵۷) و پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۸۱) است. علت انتخاب سال ۱۲۹۰ این است که قدیمی‌ترین کتاب موجود در کتابخانه ملی درباره زنان کتاب *المرأة المسلمة ودعوى كتاب المرأة الجديدة* است که به زبان عربی است و در ۱۲۹۱ ش. در مصر چاپ شده است.

قدیمی‌ترین کتاب موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان کتاب *المرأة المسلمة ودعوى كتاب المرأة الجديدة* است که به زبان عربی است و در ۱۲۹۱ ش. در مصر چاپ شده است.

هدف

این پژوهش به بررسی وضعیت کتاب‌های موجود در کتابشناسی ملی ایران درباره زنان می‌پردازد و هدف آن ارائه اطلاعاتی درباره آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان از جنبه‌های: ۱) تعداد و پراکندگی موضوعی، ۲) توزیع آثار بر اساس زبان، ۳) وضعیت چاپ، ۴) چگونگی نگارش (تألیف، ترجمه، گردآوری)، و ۵) جنسیت پدیدآورندگان بوده است.

فایده و سوالات پژوهش

فواید پژوهش از این قرارند:

۱. معرفی کردن زمینه‌های موجود به منظور راهگشایی پژوهشگران و نویسندگان؛
  ۲. شناسایی حلاهای موجود، تا زمینه‌هایی که کمتر روی آنها تحقیق شده، شناخته شوند و در آن زمینه‌ها تحقیقات بیشتری انجام شود؛
  ۳. تعیین مورد توجه‌ترین موضوع‌های تحقیق شده درباره زنان؛
  ۴. جلوگیری از تألیف و ترجمه آثار تکراری؛
  ۵. جلب توجه مسئولان به کاستی‌ها به منظور تکمیل مجموعه.
- برای دستیابی به هدف مذکور پرسش‌های زیر مطرح گردید:

۲۹۲۵ درصد) اجتماعی- فرهنگی (۳۷۸ درصد) و سیاسی (۷۳۶ درصد) رتبه های دوم، سوم و چهارم را به خود اختصاص داده اند (۲).

با بررسی میزان نشر در دو دوره پیش و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مشخص شد که تعداد کتاب های منتشر شده در سال های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ (۹۸۳،۹۸۳ عنوان (۲۱۶-۲۱۵))، تعداد آثار منتشر شده در سال های ۱۳۵۸-۱۳۶۹ (۱۹۲ عنوان (۴) و تعداد آثار منتشر شده در سال های ۱۳۷۰-۱۳۸۱ (۱۶۴،۵۷۰ عنوان است) (۵) به این ترتیب آثار منتشر شده در سال های ۱۳۵۸-۱۳۸۱ در مجموع ۱۷۵،۳۴۰ عنوان بوده است. درباره تعداد کتاب های منتشر شده طی ۱۲۹۰-۱۳۲۰ یعنی یک دوره سی ساله جز چند فهرست پراکنده که تعداد برخی

نیز بیانگر این است که میانگین میزان رشد آثار طی دوره پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۵۵۹۰ برابر میانگین آثار طی دوره قبل از آن است.

شیوه گردآوری اطلاعات

اطلاعات از پایگاه کتابشناسی ملی که به طور هفتگی روزآمد می شود جمع شده است. به این ترتیب که از همه فهرستبرگه های کتاب های مرتبط با زنان موجود در کتابشناسی ملی فیش برداری شد. پس از جای دهی اطلاعات مورد نیاز در جداول، آنها تجزیه و تحلیل شدند.

جدول ۱. توزیع کتاب های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر اساس دوره زمانی

دوره زمانی	پیش از پیروزی انقلاب اسلامی	پس از پیروزی انقلاب اسلامی	متفرقه	جمع کل
تعداد	۲۱	۱۱۶۰	۱۷	۱۱۹۸
درصد	۱/۸۲	۹۶/۷۵	۱/۴۱	۱۰۰

کتاب های چاپ سنگی چاپخانه های تهران را در اختیار می گذاشت اطلاعاتی به دست نیامد. میانگین چاپ کتاب طی سال های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ (پیش از پیروزی انقلاب اسلامی) یعنی یک دوره ۳۷ ساله برابر ۰،۸۹، ۱۳۵ عنوان و میانگین چاپ کتاب طی دوره ۲۴ ساله ۱۳۵۸-۱۳۸۱ (پس از پیروزی انقلاب اسلامی) برابر با ۲۷،۰۲۱، ۴۷۹، ۰۲۱ عنوان است. مقایسه این دو دوره نشان می دهد که طی دوره پس از پیروزی انقلاب اسلامی، میانگین چاپ کتاب ۱۰۹۴ برابر میانگین چاپ کتاب در دوره پیش از آن است. مقایسه آثار موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان

تجزیه و تحلیل یافته های پژوهش

همان طور که جدول ۱ نشان می دهد، تعداد ۲۱ عنوان (۷۸۲ درصد) طی ۱۲۹۰-۱۳۵۷ (پیش از پیروزی انقلاب اسلامی) و ۱۱۶۰ عنوان (۹۶۷۵ درصد) طی ۱۳۵۸-۱۳۸۱ (پس از پیروزی انقلاب اسلامی) در کتابشناسی ملی موجود است. تعداد ۱۷ عنوان (۱۴۱ درصد) نیز به دلیل نداشتن تاریخ نشر و نام نشر مشخص نشد که به کدام دوره تعلق دارند.

جدول ۲ نشان می دهد بر اساس رده بندی دیوئی (۷۸:۳) رده دین با ۳۸۰ عنوان (۳۷۷۱ درصد) بیشترین تعداد و

جدول ۲. توزیع کتاب های موجود در کتابشناسی ملی بر اساس رده بندی دیوئی

موضوع	کلیات	فلسفه و روشنفکری	دین	علوم اجتماعی	زبان	علوم طبیعی و ریاضیات	تکنولوژی (علوم کاربردی)	هنرها	ادبیات (تاریخی)	تاریخ جغرافیا	جمع کل
تعداد	۱۵	۵۶	۲۸۰	۹۹۲	۲۰۰	۱	۲۹۲	۱۷	۷۴	۷۷	۱۱۹۸
درصد	۱/۲۵	۴/۶۷	۲۳/۹۱	۸۲/۱۵	۱/۶۶	۰/۰۱	۲۴/۳۷	۱/۴۱	۶/۱۷	۶/۵۹	۱۰۰

رده‌زبان‌بنداشتن هیچ عنوانی کمترین تعداد را به خود اختصاص داده است. رده‌هایی که به ترتیب رتبه‌های دوم تا نهم را به خود اختصاص داده‌اند، از این قرارند: رده علوم اجتماعی با ۲۹۳ عنوان (۳۴/۴۵ درصد) رتبه دوم، رده تکنولوژی با ۱۹۲ عنوان (۲۴/۳۷ درصد) رتبه سوم، رده ادبیات با ۷۴ عنوان (۹/۱۷ درصد) رتبه چهارم، رده تاریخ، جغرافیا و علوم وابسته با ۶۷ عنوان (۵/۵۹ درصد) رتبه پنجم، رده فلسفه و روانشناسی با ۵۶ عنوان (۶/۶۷ درصد) رتبه ششم، رده هنر با ۱۷ عنوان (۲/۴۱ درصد) رتبه هفتم، رده کلیات با ۱۵ عنوان (۱/۷۵ درصد) رتبه هشتم و رده علوم طبیعی و ریاضیات با ۴ عنوان (۰/۳۳ درصد) رتبه نهم.

را به خود اختصاص داده‌اند، پس از آن به ترتیب فراوانی و رتبه، کتاب‌های چاپ دوم با ۷۰ عنوان (۵/۸۲ درصد) در رتبه دوم، کتاب‌های چاپ سوم با ۲۱ عنوان (۲/۷۵ درصد) در رتبه سوم، کتاب‌های چاپ هفتم به بعد با ۱۱ عنوان (۰/۹۱ درصد) در رتبه چهارم، کتاب‌های چاپ چهارم با ۸ عنوان (۰/۶۶ درصد) در رتبه پنجم، کتاب‌های چاپ ششم و هفتم هر یک با ۵ عنوان (۰/۴۱ درصد) در رتبه‌های ششم و هفتم و کتاب‌های چاپ پنجم با ۴ عنوان (۰/۳۳ درصد) در رتبه هشتم قرار دارند. جدول ۵ نشان می‌دهد که آثار تألیفی با ۶۷۰ عنوان (۵۵/۹۲ درصد) بیشترین تعداد و نیز رتبه اول را به خود اختصاص داده‌اند، پس از آن آثار ترجمه‌ای با ۳۹۰ عنوان

جدول ۳. توزیع کتاب‌های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر اساس زبان

زبان	تعداد	درصد
فارسی	۱۱۱۳	۹۲/۹۰
عربی	۵۳	۴/۴۲
انگلیسی	۳۰	۲/۵۰
اردو	۱	۰/۰۸
ترکی	۱	۰/۰۸
جمع کل	۱۱۹۸	۱۰۰

جدول ۳ نشان می‌دهد کتاب‌های فارسی با ۱۱۱۳ عنوان (۹۲/۹۲ درصد) بیشترین تعداد و نیز رتبه اول را به خود اختصاص داده‌اند، پس از آن به ترتیب کتاب‌های عربی

جدول ۳ نشان می‌دهد کتاب‌های فارسی با ۱۱۱۳ عنوان (۹۲/۹۲ درصد) بیشترین تعداد و نیز رتبه اول را به خود اختصاص داده‌اند، پس از آن به ترتیب کتاب‌های عربی

جدول ۴. توزیع کتاب‌های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر حسب نوبت چاپ

نویسنده چاپ	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هفتم به بعد	جمع کل
تعداد	۱۰۷۳	۷۰	۶۱	۸	۴	۵	۵	۱۱	۱۱۹۸
درصد	۸۹/۴۴	۵/۸۴	۱/۷۵	۰/۶۶	۰/۳۳	۰/۴۱	۰/۴۱	۰/۹۱	۱۰۰

جدول ۴ بیانگر این است که به ترتیب رتبه، ۶۷۴ عنوان (۵۶/۲۶ درصد) توسط مردان، ۳۹۲ عنوان (۳۲/۷۲ درصد) توسط زنان و ۱۲۴ عنوان (۱۰/۳۵ درصد) توسط تنالگان‌ها تهیه شده است. جنسیت پدیدآورندگان ۸ عنوان (۰/۶۶ درصد) نیز نامشخص است.

با ۵۳ عنوان (۴/۴۲ درصد) در رتبه دوم، کتاب‌های انگلیسی با ۳۰ عنوان (۲/۵۰ درصد) در رتبه سوم و کتاب‌های اردو و ترکی هر یک با یک عنوان (۰/۰۸ درصد) در رتبه چهارم قرار دارند.

جدول ۴ نشان می‌دهد که کتاب‌های چاپ اول با ۱۰۷۳ عنوان (۸۹/۴۴ درصد) بیشترین تعداد و رتبه اول

جدول ۵. توزیع کتاب های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر حسب نوع نگرش

نوع نگارش	تعداد	درصد
تألیف	۶۷۰	۵۵/۹۲
ترجمه	۳۹۰	۳۲/۵۵
گردآوری	۱۳۸	۱۱/۵۱
جمع کل	۱۱۹۸	۱۰۰

جدول ۶. توزیع کتاب های موجود در کتابشناسی ملی درباره زنان بر حسب جنسیت پدیدآورندگان

جنسیت	مرد	زن	تئالگان	نامشخص	جمع کل
تعداد	۶۷۴	۳۹۲	۱۲۴	۸	۱۱۹۸
درصد	۵۶/۲۶	۳۲/۷۲	۱۰/۳۵	۰/۶۶	۱۰۰

نتیجه

نتایج به دست آمده از این بررسی از این قرارند:

- مقایسه تعداد کتاب های موجود در کتابشناسی ملی در دوره پیش و پس از پیروزی انقلاب اسلامی بیانگر این است که روند تهیه و فهرست نویسی کتاب های درباره زنان در دوره پس از انقلاب اسلامی سیر صعودی داشته است به طوری که میانگین سالانه در دوره پس از انقلاب اسلامی ۱۵۵/۹۰ برابر میانگین سالانه در دوره پیش از انقلاب اسلامی و میزان تعداد کتاب نیز ۵۵ برابر است.

- در حالی که کتاب های نوشته شده در رده دین بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده است، در رده زبان هیچ کتابی نوشته نشده است. فاصله میان تعداد آثار در رده های گوناگون بیانگر علاقه مندی نویسندگان و مترجمان به موضوعات گوناگون در ارتباط با زنان است.

- تعداد آثار تهیه شده به زبان فارسی ۹۲/۹۰ درصد کل آثار است و پس از آن آثار عربی، سپس آثار انگلیسی، ترکی و اردو در رتبه های بعدی قرار می گیرند. لازم به ذکر است که چون مجموعه آثار بخش ایران شناسی و اسلام شناسی کتابخانه ملی

در این پایگاه وارد نشده است، تعداد آثار به زبان های غیر از فارسی اندک است.

- تفاوت تعداد کتاب های چاپ اول با دیگر چاپ ها که بیشترین میزان (۹۶۴ درصد) را به خود اختصاص داده، نشان می دهد که نویسندگان علاقه مند به موضوع سعی در آفرینش آثار تازه دارند.

- تعداد آثار تألیفی ۷۷ برابر آثار ترجمه ای است.
- تعداد پدیدآورندگان مرد ۱۷ برابر تعداد پدیدآورندگان زن است.

**روند تهیه
و فهرست نویسی
کتاب های درباره زنان
در دوره پس از انقلاب اسلامی
سیر صعودی
داشته است.**

۱. آذریک، عبدالحسین. **جیتی متو کتاب**. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۱.
۲. آزما، فرید. **بررسی محتوایی موضوعی کتاب‌های داستانی نویسندگان زن ایرانی در ایران (۱۳۶۶-۱۳۵۸)**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۷.
۳. دیونی، ملویل. **خلاصه رده‌بندی دهدهی دیونی و نمونه‌های**. ترجمه سید ابراهیم عمرانی. تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۲.
۴. **کارنامه مشور**. تهران: خانه کتاب، ۱۳۵۷.
۵. **کتاب فهرست کتاب‌های منتشر شده در ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱** نسخه سوم. تهران: خانه کتاب، ۱۳۸۲ (نوع فشرده).

تاریخ دریافت: ۸۲/۲/۸۵